

Népelet és néphagyomány

Századunk 30-as éveiben a Gusti-féle román társadalomkutató munka és a tőle nem függetleníthető hazai magyar falukutató-mozgalom határozott társadalomtudományi érdeklődéssel fordult a nép élete hagyományos tárgyi és szellemi emlékeinek gazdag világa felé. A kutatáshoz elengedhetetlenül fontos magyar személyi feltételek intézményes megteremtési lehetőségének hiányában azonban sem a jelzett időszakaszban, sem azután napjainkig mégsem indult, nem indulhatott meg olyan tervszerű, folyamatos és céltudatos néprajzi kutatómunka, mint amelyet a népi műveltség hagyományos értékeinek rohamos átalakulási, halódási szakaszában az ilyen jellegű kérdések vizsgálata követelően sürgetett, illetőleg sürget. Az ez irányban buzgólkodó hazai magyar kutatás még az érdeklődés legkedvezőbb szakaszában, Vuia Romulus, Viski Károly és Gunda Béla egyetemi oktatói munkálkodásának szakszerű néprajzi kutatásra ösztökélő-előkészítő idején sem rendelkezett a népi műveltség-hagyomány szövevényes, végeleáthatatlanul gazdag kérdéstömegének beható, tervszerű vizsgálatához elégséges személyi, anyagi és intézményes kerettel. A nagy művelődési központ, Kolozsvár egyéni munkával fáradozó kutatói mellett néhány vidékre szorult, a rohamos pusztulásban az értékeket józanul mentő megszállott néprajzi munkásra hárult a népi műveltség hagyományos értékei egybegyűjtésének, megőrzésének gondja. Míg a népi élet tárgyi emlékeinek gyűjtése csendben a nagy nyilvánosságnak úgyszólván teljes kizárásával folyt és folyik, a szellemi néprajz területén dolgozó folklórkutatók már az utóbbi egy-két évtizedben egyre többet hallattak magukról. Ennek eredményeképpen ma már népdal-, ballada- és mesegyűjtemények testes kötetivel rendelkezünk; olyanokkal, amelyeknek némelyike az egyetemes folklórkincs kutatóinak világában is kinyilatkoztatásszerű értéknek számít. E megállapításhoz kapcsolódó további észrevételként említhető meg, hogy míg a hazai magyar folklórkutatók néhánya, mint például Almási István, Faragó József, Jagamas János, Kallós Zoltán, Konsza Samu, Kovács Ferenc, Nagy Olga, Olosz Katalin, Vőő Gabriella, ha önálló kötetben nem is, de legalább folklóryanag-közlő kiadványok bevezetőjében sort keríthetett arra, hogy a közölt anyagra alapított általánosabb szellemi néprajzi következtetésekre, eredményekre, távolabbi összefüggésekre rávillantó megállapításokra is eljusson, a tárgyi néprajz kutatóinak azonban — a viseletkutatásban kiemelkedő Nagy Jenőn kívül — önálló kötetben nem kínálkozott lehetőség ilyenféle megnyilatkozásokra sem.

Ezekre a közelmúltra vonatkozó, futó tudománytörténeti észrevételekre nem véletlenül, hanem idő- és alkalmyszerűen akkor tévedez rá a toll, miközben dr. Kós Károly önálló kötetben megjelent néprajzi tanulmányait* olvasom.

* Dr. Kós Károly: Népelet és néphagyomány. Tíz tanulmány. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1972.

A népi élet iránti érdeklődést a gyermek Kós Károlyban a sztánai Varjuvárbá visszavonult építész, művész és író apa ébreszthette-lobbanthatta fel. A gyermek-kortól megnyilatkozó néprajzi érdeklődés és különleges grafikai érzék, tudás mellett a kolozsvári egyetem előbb említett néprajzprofesszorainak szakmai irányítása szerelkeztette fel Kóst azzal a hatalmas néprajzi ismeretanyaggal, azzal a gyűjtés- és feldolgozásbeli tudással, amely őt a terepkutatásban és a feldolgozó munkában — a hazai magyar néprajzkutatók szerény táborán belül — széles körű érdeklődésben, tudásban és kimagasló eredményekben a legkiemelkedőbb egyéniséggé tette.

A kötet forgatásakor első pillantásra éppen a válogatott tíz tanulmány tárgyválasztásában erre a széles körű érdeklődésre valló sokszínűség lepheti meg az olvasót. És éppen azért, mivel Kós kutatói érdeklődése sokirányú, tanulmányai közül nem egyet nem lehet merev szemlélettel a néprajznak ebbe vagy abba a részlegébe, a tárgyi vagy a szellemi néprajz körébe sorolni, hiszen például a társadalmi jelenségeket vizsgáló tanulmányai kisebb-nagyobb mértékig mindig a népi élet tárgyi emlékeinek világához is kapcsolódnak, viszont a tárgyi emlékek vizsgálatakor sem mulasztja el felvázolni a tárgyi emlékek mögött felsejlő társadalmi hátteret. Ennek ellenére ajánlatos a következőkben bizonyos tárgyszerű csoportosítással a tíz tanulmányt kérdéskörökbe sorolva tárgyalnom.

Az *ember és a társadalom* szoros kapcsolatára különösen az árucseré néprajzáról, a bodonkúti kalákák és egyéb munkaformák, valamint a rákosdi ősi nemzeti szervezeti nyomairól szóló tanulmány világít reá. Amint erre első tanulmánya bevezetésében maga a szerző is rámutat, az árucseré kérdésének vizsgálata a néprajztudományban mindeddig meglehetősen elhanyagolt terület volt. Ez a vizsgálat azoknak a társadalmi okoknak, formáknak és eljárásoknak a kutatásával foglalkozik, amelyek évszázadokon át a modern áruszállítás és árucseré lehetőségeinek megteremtése előtt a népi élet termelvényeinek, készítményeinek kicserélését lehetővé tették. Kósnak e körbe tartozó tanulmányában (*Az árucseré néprajza*) az áruszállítás két kezdetlegesebb módja, a hátón és lovon való szállítás mellett az Erdélyben már a gyakorlatból régóta teljesen kiveszett tutajozás, az egykor sok embernek kenyeret adó szekerezés, illetőleg az árueladás alkalmainak (sokadalom, azaz országos vásár, búcsú), a vásári árucikkek foglalkozások és földrajzi jellegzetességek szerinti elkülönítésének, sőt a vásár alkalmával kapcsolatos népi szórakozási lehetőségeknek az ismertetése is helyet kap.

Az emberi munka kérdésével foglalkozik a kötet másik, népi társadalmi életre vonatkozó tanulmánya. A Kolozs megyei vegyes lakosságú Bodonkút kalákeit és más népi munkaformáit vizsgálva (*Kalákák és egyéb munkaformák a régi Bodonkúton*), Kós a különböző kölcsönös segítségadáson alapuló társas munkálkodási mód, a kaláka fajtáinak és lefolyásának vizsgálatával, a néprajztudományban már itt-ott elszórtan tárgyalt kérdéssel foglalkozik, itt azonban egyetlen településpontra szorítkozva példamutató körültekintéssel és alaposítással világítja meg a kérdést. Az ezzel rokon kölcsönmunka és a más jellegű részes, napszámos és szegődött „cseléd”-del végeztetett munkafeladatok vizsgálata szintén a néprajztudomány eléggé elhanyagolt területe felé irányítja az olvasói-kutatói érdeklődést.

A kötet harmadik társadalmi vonatkozású tanulmánya egy Hunyad megyei magyar néprajzi sziget, Rákosd falu nemzeti szervezeteinek világába vezet el (*A nemzeti szervezetei nyomai Rákosdon*). A település keletkezésének a helyi szájhagyományon alapuló rövid ismertetése után az ősnemzetségektől való leszármazás, illetőleg a jövevénynek tartott családok egymáshoz való viszonya kérdésében tájékoztat a tanulmány írója. Kimutatja az ősi nemzeti szervezetei késői

tükröződését a közösségi birtoklás, a falu településképe, a temetőbeli sírelrendező-dés, a templomi ülhelyek megoszlása vonatkozásában, és ezzel egyben az ősi nemzeti szervezethez az élet minden területén való érvényesülésében rendkívül érdekes párhuzamosságra hívja fel a figyelmet. A tanulmány befejező része a bevezetésben előadott településalakulás és a település benépesedésének kritikai megvilágítását kísérel meg.

A népi élet közelebbi ismeretéhez vezet el az író két foglalkozás-ág leíró szemléletű tárgyalása rendjén. A kötet első ilyen jellegű dolgozata az egykor nagyon jelentős vasműves központnak számító Torockó vasműves-mesterségéről szól. (*Torockói vasművesség*. — Megjegyzendő, hogy a névelőlen cím nem indokolt.) A tanulmány írója — szerencsére — egészen tágran értelmezve a vasművesség műszót, nemcsak magáról a vafeldolgozó kovácsmesterségről, hanem a vas bányászásáról, olvasztásáról, veréséről is részletekbe menő képet vázol elénk. Az áru-tserével foglalkozó első tanulmányba foglalt fejtegetéseknek mintegy kiegészítéseként a torockói vasművesség termékeinek árusítására vonatkozólag is felvilágosítást kapunk. E rövid alfejezetekéhez mellékelte térkép arról is tájékoztat, hogy Erdélyen belül és az országrész határán kívül milyen széles körben terjedtek a múlt század végéig a torockói vasművesség termékei.

Az előszóban kifejtett, az erdélyi élet nemzetiségi ötvöződésű világából folyó kutatói követelmények valóra váltásaként Kós élénk érdeklődéssel fordul a románság és a szászág népi műveltsége felé is. A kötet szerzőjének ilyen irányú érdeklődéséről a népi munka tárgyköréből a szászágot illetően egy tanulmány: a szászmuksznai szőlőművelésről szóló dolgozat tanúskodik (*Népi szőlőművelés Szászmuksznán*). A tanulmány bevezetésében a szerző futó áttekintést nyújt az erdélyi szőlőművelés történetéről, megemlítve a szőlőtermelésben különlegesen kiemelkedő vidékeket, illetőleg településponktokat. A történeti áttekintés után magáról a szászmuksznai szász népi szőlőművelésről rajzol részletes képet a talaj előkészítésétől a sajtolásig, szót ejtve a bor értékesítéséről, illetőleg piaci felvevő helyeiről is.

Csaknem minden tanulmányban szó esik a magyar—román—szász kapcsolatokról. Egy külön tanulmányban (*Régi parasztház és lakásbelső Vilceában*) a román népi építkezés területére vezet el bennünket. A vizsgálat megfelelő elmélyítése érdekében a megye egyik hagyományörző körzetére, az Otășău völgyére korlátozódva, a szerző egy néprajzi muzeológus-továbbképző tanfolyam csoportvezetőjeként részletesen megvizsgálta a kutatási terepként kijelölt terület lakásépítkezését. A kutató figyelme a lakásépítés minden mozzanatára kiterjedt: az építésre felhasznált anyag megszerzésétől, az anyagnak építkezésre való előkészítésétől, a ház-alaprajzok és a szerkezeti felépítés kérdésétől a tárgyalás rendjén a legapróbb szerkezeti elem vizsgálatáig minden szóba kerül a dolgozatban. Amilyen részletességgel vizsgálja a szerző a ház szerkezeti kérdéseit, éppen olyan behatóan foglalkozik a belső berendezéssel is. Érdeklődését itt főként a tüzelőhely-típusok és a bútorfélék vizsgálata köti le a házbelső díszítő tárgyak világáról csak néhány sorban tájékoztat.

Ehhez a tárgykörhöz, a népi építkezés és lakásbelső kérdéséhez, tárgyánál fogva a kötet egy másik tanulmánya csatlakozik, amelyben a népi kandallót és kályhacsempét vizsgálja (*Népi kandallók és kályhacsempék az erdélyi magyarság körében*). Mivel a tűz az ember életében az ősemberi állapottól kezdve rendkívüli szerepet játszott és játszik, a vele kapcsolatos tárgyak, sőt szellemi hagyományok is különlegesen érdeklik a néprajzi kutatást. A vilceai román tüzhelyek vizsgálata után e dolgozatában Kós — a románság tüzhelyeire való kitekintéssel — részletesen megvizsgálja az erdélyi magyarság tüzhelyformáit, majd részletes tájékoztatást

ad a népi tüzelők legdíszesebb változatáról, a csempés kemencékről. A szemléltető képanyaggal bőségesen felszerelt dolgozat írója sort kerít az erdélyi csempékészítő központok és a csempefajták bemutatására is. E tájékoztatás nyomán olyan kályhakészítő fazekas központokról is szó esik, amelyekről az eddigi irodalom vagy egyáltalában nem tudott, vagy nem ismert onnan származó egyetlen tárgyi emléket sem. E tanulmányt éppen ezért nemcsak szaktudományi szempontból, hanem a szélesebb körű érdeklődés felkeltésére szolgáló volta miatt is a kötet egyik legértékesebb dolgozatának tarthatjuk. (Sajnálatos, hogy a kandallókról és más szikra- meg füstfogó típusokról közölt térképvázlathoz nem találunk jelmagyarazatot.)

Nem meglepő, hogy az atyja nyomdokát követő, vérbeli grafikus ifjabb Kós Károly kötetének az előbbieken még nem értékelt három tanulmányában a népművészet és a művészi alakítókézséget ugyancsak tükrözőtető népviselet kérdéseire is rátereli a szót. Már az előbb ismertetett tanulmányoknak és különlegesen éppen az imént értékeltnek — a népi kandallókról és kályhacsempékről szólónak — szép, néprajzi szempontból nagyszerű, gazdag képanyaga megsejtheti a kötetben lapozgatóval a Kósban rejtekező művészt, a népművészet körébe tartozó tanulmányai meg éppen nagy művészi érzékről és széles körű népművészeti tájékozottságról tanúskodnak.

A népművészeti kérdéseket tárgyaló egyik dolgozata a szilágysági népművészetnek a szerelemmel és a halállal kapcsolatos megnyilvánulási kérdéseivel foglalkozik (*Szerelem és halál a szilágysági népművészetben*). E tanulmánynak az ifjúság művészetéről szóló első fejezete a széptevő legény maga-készítette ajándéktárgyainak (guzsaly, mángorló, sulyok, kapatisztító, vászfonesztító, vetélő, fonalsórló) díszítő művészetéről, illetőleg a széptevést jószívvvel fogadó leány művészkedő megnyilvánulásairól (falfestés, hímzés) szól. A lányok hímzésbeli foglalatosságáról nyújtott rendkívül szegényes kép láttán döbbenet sajnálkozunk, hogy hova tűnt el az az egyszerűségében remek szilágysági hímzésvilág, amelyet Györffy Istvánnak egy albumszerű kiadványából* és 1942 nyarán a zilahi Wesselényi-szobor felállítása alkalmából rendezett népművészeti kiállításról ismertünk. A Kóstól bemutatott hímzésdarabokban nincs semmi a Szilágyság régi hímzésvilágából: elsőpörte teljesen a városból a falusi „értelmiség“ útján terjedező ízléshiányos divat.

A dolgozat második része — *A halál művészete* — címében megint csak kevesebbet ígér, mint amennyit valójában nyújt. Az élet valóságába beleágyazva, a halál kérdését is a temetési szokások, a koporsó és a sír leírásával kezdi Kós, és csak azután tér rá a halállal kapcsolatos szilágysági népi művészkedés, fejfa-faragás tárgyi emlékeinek bemutatására. A szilágysági faragóművészetnek mind- eddig ismeretlen világa tárul fel előttünk a gazdag fejfa-sorozatok láttán.

Míg a szilágysági kopjafák kérdésével foglalkozva Kós teljesen mellőzi az előtte e kérdéssel foglalkozó irodalom felsorolását, másik, különlegesen éppen székely sírfákkal foglalkozó tanulmányában (*A székely sírfák kérdéséhez*) már a fejfa-állítás szokására és a fejfák faragóművészetének kérdésére vonatkozó, eléggé gazdag magyar néprajzi irodalom felhasználásával és felsorakoztatásával szól erről a tárgyról. A székely fejfák kérdését a rájuk vonatkozó irodalom szakszerű ismeretében már nem is olyan, egy vidékre vonatkozó érdeklődéssel tárgyalja, mint ahogy a szilágysági fejfák tárgyalása alkalmával tette, hanem a vizsgálódás körébe von Erdély más magyar lakosságú vidékének (Kalotaszeg, a Maros- és Fekete-

* Györffy István: Szilágysági hímzések Budapest, 1924. Ez a szép, a szilágysági hímzsművészet szempontjából alapvető kiadvány, úgy látszik, kívül rekedt a szerző érdeklődési körén: a jegyzetanyagban nem találunk rá vonatkozó utalást.

Körös mente, a Szilágyság és Szatmár megye) területéről ismert ide vonható tárgyi emlékeket is. Az emberalakú fejfa-típusról szólóban nem elégszik meg a magyar temetőkből ismert fejfa-előfordulások megemlékezésével, hanem bevon a vizsgálódásba fogaraszföldi és erdőhátsági román, valamint még távolabbi bolgár, bosnyák, sőt ázsiai tunguz-szamojéd sírjeleket is.

A kötetnek azt a tanulmányát, amelyről utolsóként ejtek szót, a viselet és a népi széperzék, a népi művészkedő hajlam kétségtelen kapcsolata soroltatja velem közvetlenül a népművészeti tanulmányok sorába. Mint a cím (*Ismeretlen magyar népviseletekről*) is mutatja, a szerző e dolgozatában eddigi néprajzi kutatók érdeklődési körén csaknem teljesen kívül rekedt vidékek népi viseletével foglalkozik. Míg ugyanis a Kolozsvár közelében fekvő Kalotaszeg és Torockó színpompás, valamint a székelység egyszerűbb népviselete már a múlt század közepe tájától a néprajzi kutatók egész sorát ösztökélte a vizsgálódásra, csaknem teljesen elkerülte a terepjáró néprajzosok figyelmét az aranyosszéki és a mezőségi falvak, valamint a mezőségi környezetből viseletével kiemelkedő Szék és a kolozsvári Hóstat színekben sápadtabb viseletvilága. E dolgozat a vizsgálódásra kiválasztott vidékek, illetőleg településpontok teljes népi viseletanyagának leíró jellegű bemutatásával a néprajzi irodalomban a szó szoros értelmében hiányt pótol, és rátereli a figyelmet a díszes, nemegyszer már cifrázkodó népviseletű vidékekről a szerényebb, de hagyományos öltözködési darabokban nem szegényebb tájak és települések viseletvilága megismerésének, illetőleg ismertetésének szükséges voltára is.

Az egyes tanulmányoknak legalább ilyen futó, értékelve-ismertető bemutatása után szólanom kell a tanulmánykötet olyan erényeiről, amelyek minden tanulmányt jellemeznek. Az eddig előadottakat ki is egészítve, a kötetnek a néprajztudomány és a magunk élete szempontjából megmutatkozó értékéről összefoglalóan a következőket ajánlom az olvasó figyelmébe.

a) Elsősorban kiemelendőnek tartom azt, hogy Kós minden tanulmánya eredeti gyűjtésből származó olyan gazdag, új anyaggal jelentkezik, amely fejtegetéseinek, megállapításainak szilárd alapot ad.

b) A szerző előszavában világosan megírja, hogy bár a néprajzkutatók közt természetesen területi és tematikai megosztás van, ez azonban nem jelenthet egyoldalúságot. Éppen ezért a magyar néprajzi jelenségvilág mellett a román és a szász népelet s népi műveltség kérdését is igyekezett a vizsgálódás körébe vonni. Az együttélő különböző nemzetiségű dolgozók népi műveltsége iránti tudományos érdeklődésről, tiszteletéről és melegségről a szerzőnek számos, eddig román nyelven megjelent tanulmányán kívül e kötet két darabja, de elszórt utalásaival a kiadványnak csaknem mindegyik dolgozata tanúskodik.

c) Az összegyűjtött gazdag anyagot széles körű ismereteivel és a tudományos munkálkodás rendjén szerzett rendszerező készséggel olyan formában tárja a szerző az olvasó elé, hogy ennek eredményeképpen a szakembert megbízhatóságával, az avatatlan olvasót pedig a tárgyalt kérdések egyszerű, közérthető előadásával kötelezi hálaára.

d) A tanulmánykötet nagy értéke ama felismerés minden egyes tanulmányban való következetes alkalmazása, hogy ti. a nép tárgyi emlékeinek, szokásainak megismerése és ismertetése rendjén e tárgyi világnak és e szokásanyagának a népi élettel társadalmi összefüggésben történő vizsgálata a kutatás és a feldolgozó munka során kötelező.

e) Külön ki kell emelnem a világos, érthető nyelven megírt fejtegetéseket kísérő szemléltető képanyagot is. A gyermek- és ifjúkorának java részét népi

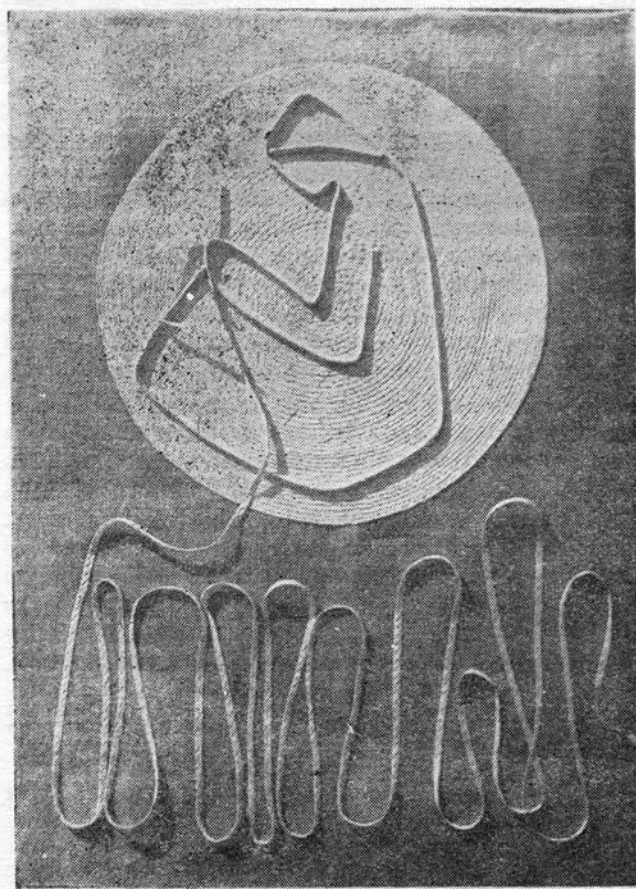
környezetben töltött, különleges grafikai érzékkel, tudással rendelkező Kós sajátkezü, néprajzi szempontból kifogástalan, a tárgyak ábrázolásában hű és ugyanakkor művészi rajzaival, szemléltető térképvázlataival és grafikonos ábrázolásaival tanulmánykötetét a szakavatott néprajzos és az érdeklődő olvasó számára egyaránt kapós kiadvánnyá tette. Mert a szöveges rész vitathatatlan értékes volta mellett kétségtelenül a szép képanyag is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a könyvesboltok polcára sem került, szinte-szinte csak „pult alól“ fogyott el e végeredményben szaktudományi tanulmánykötet néhány ezer példánya.

A Kriterion Könyvkiadó vezetősége ezúttal sem csatlakozott hát meg abban a szellemi szükségletekre érzékeny gondolkodást eláruló vélekedésében, hogy a szépirodalom támogatása mellett kellő figyelmet kell fordítania a romániai magyar olvasóközönség tudományos ismereteinek fejlesztésére is. Az pedig, hogy a magyarországi könyvterjesztés is több ezer példányos megrendeléssel jutalmazta a Kriterion eleinte „kockázatos“-nak vélt vállalkozását, elismerés és egyben buzdítás a kiadónak az ilyen irányú vállalkozás további folytatására.

Végül, általánosabb vonatkozásban, az a tagadhatatlan tény, hogy éppen a legkomolyabb tudományos munkák jóval hamarabb fogynak el a könyvtárak polcairól, mint sok szépirodalmi mű, a kiadókat az anyagi kockázat veszélye nélkül sarkallhatná a tudományra szomjazó hazai magyar olvasótábor kívánalmainak egyre fokozottabb kielégítésére.

Szabó T. Attila

Gazdáné Olosz Ella:
Kőrösi hétköznapi

„Már a *Két arasszal az ég alatt* lírai röplapjainban megfigyelhetjük, s most a *Tengerpart az udvaron* riportjai kapcsán még jobban megerősödött az a véleményünk, hogy Bodor számára a publicisztika a legkézenfekvőbb kifejezési forma. Nem a költőt becsüljük le benne, hanem a művészt dicsérjük, amikor azt mondjuk: a felismerés öröme és a láttatás vágya annyira erősen él Bodorban, hogy vagy nincs türelme kivárni, míg mondanivalója művészi áttételben oldódik fel, vagy úgy érzi, hogy a pusztá válóság adott esetben többet mond, mint amit a költészet eszközeivel ki tudna fejezni.“ Gálfalvi György néhány évvel ezelőtt az *Igaz Szó* hasábjain közölt recenziójában véleményünk szerint jó érzékkel, igazi kritikusai intuícióval jelölte meg Bodor Pál tehetségének legsajátságosabb, legtermékenyebb megnyilatkozási területeként a közírást. Bodor Pál vérbeli publicista, aki mindig érzékenyen reagált a közélet eseményeire, a mindennapok kis és nagy történéseire, az élet jelenségeire, aki költőként, prózaíróként sem tudta száműzni magából a közvetlen fogalmazó, nyugtalan újságíró. Lírai röplapjai, színes jegyzetei és a közéletiségben gyökerező költeményei között nehezen vonható éles határ: egyaránt felelősen szólnak napjaink valóságáról, az alakuló világról, a szüntelenül jobbra, szebbre vágyó, a környezettel és önmagával viaskodó emberről, állásfoglalásra mozgósítva, nyílt színvallásra kényszerítve az olvasót. Bodor Pál publicisztikai írásait nem lehet közömbös egykedvűséggel átfutni, kérdésfelvetésükben, álláspontjukban ott a továbbgondolásra, a feltétlen igenlésre vagy az ellenkezésre, a vitára serkentő kihívás.

Itt kell elmondanunk, hogy Bodor Pál íróként, szerkesztőként felbecsülhetetlenül nagy szolgálatot tett a hazai magyar újságírásnak; szorgalmazta, támogatta az irodalmi riport újrameghonosítását, feltámasztotta, visszahelyezte jogaiba a magyar publicisztika hosszú ideig méltatlanul mellőzött, népszerű műfaját: a színes írást, a lírai jegyzetet. Meggyőzően, remek példákkal bizonyította, hogy a társadalom feltartóztatathatatlán fejlődéséről, a világteremtők hősies munkájáról, az emberi odaadásról, a tudat tisztulásáról, a lélek megújulásáról nemcsak szürke sablonokba erőszakolt jegyzőkönyvekben, a valóságot tetszetősre lakkozó, harsányan lelkendező krónikákban, valamint ismételt frázisokban lehet és szabad beszámolni, hanem a jelenségeket bonyolult összetettségükben, dialektikusan vizsgáló, az örömökről és bajokról nyílt felelősséggel és megértő melegséggel szóló, belső szenvedélytől fűtött őszinte vallomásokban, művészi eszközökkel felvázolt, mélyen hiteles körképekben — lényegre összpontosító, értelmező személyes reflexiókban is. Bodor Pál első „lírai röplapjainak“ megjelenésekor jöttünk rá arra, hogy lapjaink hasábjairól hosszú időn át mennyire hiányzott az ilyenfajta, értelemre és az érzelmekre egyidőben apelláló írás, míves publicisztikai miniatűr.

PAVEL CÂMPEANU: Radio, televiziune, public. — Új könyvvel gazdagodott a hazai szociológiai kutatások fejlődését és szakosodását hitelesen kifejező „Szociológiai szintézisek“ című sorozat. Pavel Câmpeanu, aki évek óta vezet a Román Rádió és Televízió szociológiai laboratóriumát, munkájában a korszerű tömegkommunikációs eszközök megjelenésének és társadalmi hatásának átfogó bemutatására vállalkozik. Câmpeanu gazdag — hazai és nemzetközi — könyvveszteti és statisztikai anyagra támaszkodva vizsgálja az információtovábbítás rendszerét, a közönség rétegződését, izlését és igényeit, a közvéleményirányítók szerepét, végül pedig a tömegkommunikáció hatékonyságát. A könyv kétségtelen értéke, hogy szerzője nem elégszik meg a vizsgált jelenségek, struktúrák és intézmények egyszerű bemutatásával, hanem humanista bölcséleti, antropológiai értelmezésükre is törekszik. (*Editura științifică, 1972.*)

G. A. ARBATOV: Nemzetközi politika és ideológiai harc. — Az eszmék harca együtt született az osztályokkal, az osztályharcral, az állammal; az ideológia és propaganda már évezredekkel ezelőtt külpolitikai célokat is szolgált. Napjainkban a nemzetközi kapcsolatoknak egész rendszere alakult ki, amely az egyes országok lakosságának életére figyelmen kívül nem hagyható ideológiai befolyást gyakorol. A szerző a mai nemzetközi kapcsolatokban fellelhető elméleteknek azokat a problémáit tárgyalja, amelyek az ideológiai harc megnövekedett külpolitikai szerepének új jelenségeihez fűződnek; összefoglalja az imperializmus mai külpolitikai propagandájának doktrínáját, módszereit, stratégiáját és taktikáját, s taglalja

TÉKA

a szocialista országok ilyen irányú ideológiai tevékenységét, a békés egymás mellett élés, az ideológiai harc összefüggésében. (*Kossuth Könyvkiadó, 1972*).

ARNOLD TOYNBEE: Válogatott tanulmányok. — Századunk legnagyobb hatású polgári történetfilozófusa egyúttal politológus is, aki a világtörténelem és a nemzetközi politika elmélyült és sokoldalú tanulmányozásával tűnik ki. Művét általában nagyszabású kísérletnek tekintik. Rendszere polgári-idealista történetfilozófiai rendszer, tételei a marxizmus legtöbb alapvető tételével ellentétben állnak, s a marxisták kifogásolják történetírói módszerét is, mivel Toynbee a világtörténelem folyamatainak lényegét csupán a civilizációk történetében látja, nem ismeri el a gazdasági tényezők fontosságát, s bizonyító anyagát koncepciója igazolásának megfelelően válogatja össze. Ennek ellenére munkásságát érdemes megismerni az életmű rendkívüli történelmi tudásanyaga, gondolati gazdagsága és gondolatébresztő, vitára hívó hatékonysága miatt. A kötet két része válogatást nyújt a történelemtől írt, valamint a jelent és jövőt illető elképzeléseit feltáró tanulmányaiból. (*Gondolat, 1971*.)

TORMA ZSÓFIA levelesládájából. — Mi a figyelemre méltó ebben a kis könyvben? Elsősorban maga a szerző, aki nő léte a régészetnek szentelte életét olyan korban, amikor a nők számára még az egyetem kapui sem nyíltak meg. De figyelemre méltók azok a megállapítások is, amelyekről a levelekből értesülünk. A Szászváros környéki Tordoson talált leletek Trójával és a Közél-Kelet magas kultúrájával mutatnak rokonságot, s a régész így „jól illó kulcsot” helyezett Babylon roz-

Egyik könyvében Cs. Szabó László felsorolja azokat, akik a század harmincas éveiben regény és esszé helyett naplót és jegyzetet írtak. Figyelmet érdemlő névsor, meggyőzően tárja fel az újságciikk—jegyzet—napló műfaj rendkívüli népszerűségét a kor európai és magyar irodalmában. Azok az írók, költők, akik időnként kezükbe vették az újságírói pennát is, leginkább a lírai jegyzetet — rajzot, „kiszínezt”, hírfejtet, naplót — kedvelték, a kristálytömörség, a szubjektív véleményalkotás, a nyelvi pallérozottság műfaját. Ady Endrében, Kosztolányi Dezsőben, Bálint Györgyben, Móra Ferencben, Márai Sándorban, itt nálunk Molter Károlyban, Szentimrei Jenőben, Markovits Rodionban, Tomcsa Sándorban, Balogh Edgárban, a románok közül Tudor Arghezeiben és Geo Bogzában a műfaj klasszikusait tisztelhetjük. Németh László például Kosztolányi legsajátosabb művének jegyzetei gyűjteményét nevezte, amely „mint Kosztolányi-írás s mint műremek is fölülmúlja a verseit vagy regényeit”. „Ihlet és fegyelem rövid csókja minden kis újságciikk: gyermekien pontos mozdulatok követik egymást, s az ember csak akkor veszi észre, hogy mindegyik mondat egy bűvész vesszőütése volt, amikor előtte áll a varázslat! — mondotta többek között, az 1936-os szerzői est bevezetőjében, Kosztolányi Dezső „félhasábos remekműveiről”. Akadtak természetesen olyanok is, akik idegenkedve, bizalmatlanul tekintettek a műfajra. Vas István önéletrajzi regényében, a *Nehéz szerelemben* egykori önmaga fanyalgó véleményét idézi a lírai miniatűréről, arról a „hibrid határesetről, amelyhez az a költő is hozzányúlhatott, akinek semmi dallamérzéke nem volt, s az a novellista is, aki sem elbeszélni, sem jellemezni nem tudott. Azért is alkalmas műfaj volt ez a költői próza, mert ebben áramolhatott a legkönnyebben a tárgyaltalan áhítat, a fedezetlen líraiság, a talmi művészkedés”. A műfaj egyik legkiválóbb magyar művelője, Bálint György *Jegyzet a jegyzetekről* című írásában ezzel szemben egészen más véleményt képvisel: „Fontosabbak, »közérdekűbbek« azok a jegyzetek, amelyek a másik világról, a külső világról számolnak be. Szakmai szempontból ezek értékesíthetők a leginkább. Megállapítások és vélemények a világról, megjegyzések az egyetemesről, az emberiség nagy, közös magánügyéről. Ez volna a publicista dolga, a »közíróé.« Bodor Pál legújabb publicisztikai gyűjteményének különböző színvonalú és vegyes hangvételű írásait olvasva, önkéntelenül eszünkbe jutottak az egykori, egymásnak ellentmondó ítéletek.

Bodor vérbeli publicista, aki az emberiség alapvető problémáival viaskodik; a háború ellen a békéért, a gonoszság ellen a jószágért, az aljasság ellen a becsületért érvel, agitál, mozgósít. Napjaink „nagy, közös magánügyeiről” — előítéletekkel, torz szempontokkal, merev hagyományokkal vitatkozva, önmagával feleselve — mondja el legszemélyesebb véleményét, a hittelt hitt igazságot. Néhány írásában valóban felszabadult ölekezésben találjuk az ihletet és a fegyelmet, a hangulatot és az eszmét,

a stílust és a gondolatot. A *Monológ zárójelben** röplapjai között a mesterségéről, a lapcsinálás és az írás erkölcséről megfogalmazott gondolatfutamok, aforizmák, eszme-variációk a legszebbek, a legmeggyőzőbbek. Szerkesztői hitvallását így fogalmazza meg: „Lelkesedni a remek kéziratért, és remek voltát meglátni akkor is, ha nem ízlése szerint való; lelkesedni a lehetséges kéziratért is, és kitalálni, hogy kitől mit várhat a lap; az írást meglátni, mielőtt megszületik, a nyomtatott betűt meglátni, mielőtt kinyomtatják, az olvasót megszeretni, mielőtt olvasóvá lenne — különös mesterség!” Írói, emberi eszményképének, Gaál Gábornak emlékét kemény szavakkal, gyermeki féltéssel, a tanítvány jogos elfogultságával védi a rövidlátók, az akarnokok, a pótemberégek hangos törtetésétől, alattomos gyalázkodásaitól, rágalmaitól. Pótolhatatlan úrt hagyott maga után Gaál Gábor, akinek „legszebb műve: a jelleme volt”. Még felmérhetetlenül sokat kell tennünk lelkiükben és cselekvésben, hogy a ránk hagyott örökség méltó tulajdonosává lehessünk. Fénye, melege van ezeknek az írásoknak, amelyek úgy szólnak Bodor Pál személyes, illetve életünk időszzerű kérdéseiről, hogy szenvedélytől fűtött igazuk átfogó, távolibb régiókat érintő visszhangot kelet.

Sajnos, a kötet sok röplapja adósnak marad ezzel a varázslattal; a keresett fordulatok, az erőszakolt ötletek, a ködösítő filozofálgatások, a külsőséges pózok, a bántó ismétlődések gyakran egy rutinos szöbűvészt mutatnak. Bodor Pál legújabb köteté címének és alcímeinek — s persze írásainak — tanúsága szerint mintha restellini kezdte volna azt a műfajt, amelynek feltámasztásáért, elismertetéséért valamikor annyit tett; nemcsak jegyzeteket, közügyi problémákra, konkrét jelenségekre reagáló „színes írásokat” vet papírra, hanem versben és prózában, „majdnem karcolatokban” monologizál lényeges és lenyegtelen tapasztalatairól, s a legelvontabb fogalmakat kísérli meg — sokszor eredetiségkedve értelmezni. Ne akadjunk fenn a monológ és a röplap egymástól távol álló megnevezésén — elvégre a műfajnál fontosabb a mondanivaló. Bodor Pál kötetének azonban nem egy írása mintha csak azért született volna meg, hogy Vas Istvánnak a költői prózát elmarasztaló, idézett véleményét igazolják. Dagályosan áramlik bennük a szürke általánosságokban tetszelgő „tárgytalan áhítat, a fedezetlen líraiság, a talmi művészkedés”. Bodor Pál jó tollú író, avatott mestere a nyelvnek, ismeri a szavak értékét és jelentését, döbbenetes jelképekben, érzékletes metaforákban tud fogalmazni, de időnként lenyűgözi a szép szófüzések mágiája. Ha másképp is értette, de miként maga írja: „...fickándoznak cselekvés-ingerükben az igék, tollászkodnak a jelzők, a főnevek peckesen járnak önmaguk birtokán — és az ember összeköti őket elszakíthatatlan tintavonalakkal, bilincsekkel, és szinte dűdöl, furulyázik nekik, mint a kigyóbűvölő.” Közismert igazságokat, általánosan tudott dolgokat is-

TÉKA

dás zárjába”; az pedig a Mezopotámia déli részén lakó sumérok, az ékírás feltalálói felé is megnyitotta az utat. Erről levelezett Torma Zsófia kora legnagyobb régészeivel, köztük a Tróját feltáró Schliemannnal és a szakma olyan műkedvelőivel, mint Kossuth Lajos. A leveleket Gyulai Pál rendezte és kommentálta, Fodor Ernő fordította magyarra. (*Kriterion*, 1972.)

BOHUMIL HRABAL: Táncórák idősebbeknek és haladónak. — Hrabal a mai cseh próza egyik népszerű, sokat vitatott szerzője — talán eredeti stílusa, talán merész látásmódja miatt. A kötet mindhárom elbeszélése az átlagemberként ábrázolja — átlagemberként: naivitásában is lényeglátó világnézetét; emberségét, egészséges életszeretét, érzékiségét; hibáit, bűneit és tragédiáit. Néhány szereplő ürügyen az író rendkívül sok és változatos embertípust villant fel, hogy azonnal el is tüntesse őket a tömegben. Ily módon az elbeszélések a társadalom igen széles területét tárják elénk. (*Európa*, 1971.)

SÁNDOR PÁL: Az ideológiáról. — A napjaink eszmei küzdelmeit jellemző ideológiai harc marxisták és nem marxisták között változatos formákat ölt, egész földünk szinte „ideológiai lázban” ég. Az ideológia mibenlétének és eredetének, valamint történetének, helyének és funkcióinak tisztázására vállalkozó szerző e fogalomról olyan képet törekszik kialakítani, amellyel a marxizmus—leninizmus szellemének megfelelő választ lehessen adni korunk nagy jelentőségű elméleti kérdéseire. Külön fejezetekben foglalkozik az ideológia-vita mai állásával, és az ideológia jövőjének — ideológia és utópia viszonyának — problémájával. (*Gondolat*, 1972.)

* Bodor Pál: *Monológ zárójelben*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1972.

TÉKA

NICOLAE IORGA: Evocări din literatura universală. — Rendkívüli sokoldalúsága a nagy román történettudóst arra készítette, hogy egész munkássága folyamán rendszeresen foglalkozzék irodalmi tanulmányokkal is, az írókat és műveiket az általános emberi kultúra olyan jelenségeiként tekintve, melyek egy társadalom vagy korszak szellemi életéről sajátosan vallanak. Ez a szempont vezette, amikor Homérosz vagy Dante, Lope de Vega vagy Goethe, Ibsen vagy Tolsztoj emlékét idézte, s amikor a romantikát vagy az amerikai irodalom történetét elemezte. A kötet tükrözi azt a gondolatot, melyet szerzője egy 1936—1937-ben előadott kurzusának címében kifejezett: *A világtörténet vizsgálata az irodalom révén.* A kiadványt Liliana Iorga-Pippidi gondozta, az előző szerzője Alexandru Duțu. (*Editura Univers, 1972.*)

Dicționar de fizică. — A körülbelül 2000 címszót tartalmazó szótár a fizika minden ágának legfontosabb fogalmival ismerteti meg. A mechanika, akusztika, elektromágneséség, termodinamika, szilárdtest-fizika, optika, spektroszkópia, atomfizika és más ágak területére vonatkozó ismeretek betürendes összefoglalásán kívül a tudomány nagyjainak rövid életrajzát is közli. A rajzok, sémák, táblázatok mindenki számára hozzáférhetőbbé teszik a közölt anyagot. A szerzők a fogalmak fizikai értelmét igyekeznek tisztázni, az alkalmazott matematikai apparátus csupán nélkülözhetetlen segédeszközként szolgál. (*Editura enciclopedică română, 1972.*)

EMILE ZOLA: A patkányfogó. — Egy munkáscsalád végzettszerű pusztulása a periféria „megmételtyezett környezetében” — mondja a szerző

mételgetnek az Életről, az Emberről a *Monológ zárójelben* „prózaversei”, amelyeket olvasva — abbéli törekvésében, hogy a „nagy, örök témáknak” izgalmasan újszerű köntöst szabjon — mindegyre büvöskezdedesen, ha tetszik, kigyóóbúvólen kapjuk Bodor Pált.

Bodor kötetével kapcsolatban néhány recenzió kérdésessé tette a publicisztikai gyűjtemények létjogosultságát, hasznosságát. Nem érthetünk egyet a kétkedőkkel, az irodalmi rangon megírt riportokat, interjúkat, jegyzeteket nemcsak a napilapok, a folyóiratok hasábjain olvassuk szívesen, hanem kötetbe válogatva is. Elég talán itt Balogh Edgár, Beke György, Cseke Gábor és természetesen Bodor Pál publicisztikai kiadványainak sikerére hivatkozni. Azonban az is igaz: minden cikk másképp él az újság hasábjain — más szerzők írásainak szomszédságában — s egészen másképpen hat könyvtáblák között, egyetlen író két-három éves publicisztikai termésének kévájében. Ignotus írja valahol: „Mint ahogy lélekfestéssel nem lehet ülödeszkat dekorálni, de mint ahogy a legművészibb ipar sem felejtheti el, hogy a szék elsősorban arra való, hogy üljenek rajta: azonképpen az írónak sem szabad elfelejtenie, hogy cikkeknak vagy vázlatoknak egymás mellé való lenyomatása még nem könyv.” A válogatás, a megszerkesztés kérelmelhetetlen szigorúságot, jó arányérzékét követel. Bodor Pál könyve, a *Monológ zárójelben* véleményünk szerint épp a felületes szelektálásnak köszönheti felemásságát. Ha kihagynánk belőle a túlzottan „líraivá” párolt prózaverseket, az üresjáratú, tudálékos bölcselkedéseket, hogy csupán a legnemesebb értelemben vett, a műfaj legjobb hagyományait folytató jegyzetek, „lírai röplapok” maradjanak, a *Monológ zárójelben* az utóbbi esztendő egyik legsikeresebb publicisztikai kiadványa lenne.

Bodor Pál igazi közírói tehetség, a közéleti jegyzet az igazi műfaja — érzésünk szerint nincs ebben semmi szégyellnivaló. Nem tudom, Bodor Pál újabb miért restelli mégis?

Szekernyész János

Magyar antifasiszták írásai — oroszul

Tizenegy magyar szerző — írók, költők, publicisták, kritikusok, művészek — tanulmányaiból, cikkeiből, recenzióiból, esszéiből, jegyzeteiből ad válogatást az a kollektív együttműködés eredményeként született orosz nyelvű kötet, melynek címe magyar fordításban *Stilusunk: az antifaszizmus lenné**. A közölt negyvenhárom írásból negyvenkettő

* Antifaszizmus — nas sztyil. Izdatyelsztvo Progressz. Moszkva, 1971.

a húszas évek és a felszabadulás között keletkezett. A kivételt képező anyag Fábry Zoltánnak az egész kötet címét is szolgáltató, *A műfaj neve — antifaszizmus* című cikke, mely legelőször a *Korunkban* jelent meg (1960. 8.). Ez a cím oroszul kissé szabad fordítás, valószínűleg abból a megfontolásból kiindulva, hogy így talán még jobban kifejezi az egész összeállítás mondanivalóját: *műfaj* helyett *stílus*, mert az orosz *zsannr*-nak szűkebb lenne az értelmezése; és megjelenik a többes szám első személybe tett birtokos, mintegy az összes szerzőkre vonatkoztatva a jelenséget.

„Antifaszizmus mint műfaj? — teszi fel az okvetetlenkedők nevében a kérdést Fábry. — A korparancs korműfajt kényszerít az íróra. A kikerülhetetlen korparancs az íróval szemben műfaji igényvel lép fel. Vannak korok, sorsfordulók, amikor maga az írói magatartás lényegül műfajjává. [...] Az antifaszizmus mint műfaj a magatartás igénye. Korfordulóiban a magatartás tudatos emberséget követel. Az antifaszizmus mint műfaj az irodalom humanum-becsületét jelenthette: valójában, mint még soha mások, az embert az embertelenségben. [...] E napokban egy ankétra felelve, ezt írtam: »Az antifaszizmus erkölcsi realizmusa a világirodalom éltető levegőjét jelentette. Az antifaszizmus világigényű műfaj lett. Gondoljuk végig a sort Thomas Manntól — Brechtig, Heinrich Mann-tól — Solohovig, Feuchtwangertől — Anna Seghers-ig, Lorcától — Becherig, Aragontól — Éluard-ig, Ehrenburgtól Tucholskyig, Chamsontól — Vercors-ig, Max Frisch-től — Böllig, Quasimodótól — Batesig, Hemingway-től — John Steinbeckig, Čapektól — Fučíkig, József Attilától — Radnóti Miklósig: hol van ma korunkban e rögtönzött névsornál nagyobb és teljesebb világirodalom?«

Ezek az emlékeztető szavak annak a fejtegetésnek a bevezetéseként íródtak, amellyel Fábry a fasiszta veszély permanenciájára, az atomnihilizmus fenyegető voltára vezérfonal, s éberségre int, ellenállásra szólít fel a politikai-militarista felelőtlenséggel, embertelenséggel szemben... Az antifaszizmus ma is a riasztás és ellenállás műfaja.

A Moszkvában kiadott kötet összeállítói számára a szerzők kiválasztásában a felsorolás utolsó névpárja, a „József Attilától — Radnóti Miklósig“ gondolata volt a vezérfonal. Az említettek kivül Balázs Béla, Bálint György, Bartók Béla, Dési Huber István, Gaál Gábor, Gábor Andor, Lukács György és Révai József képviselik azokat az írástudókat, akik — bár különböző történelmi és társadalmi körülmények között — a horthysta Magyarországon vagy szovjetunióbeli emigrációban, Romániában vagy Csehszlovákiában éltek, a toll fegyverét — a Bálint György használta jelzővel élve: a legtörekenyebb fegyvert — egyöntetűen szembeszegezték az embertelenséggel, s irodalmi és művészeti vonatkozású írásaikban következetesen vallották a humanum szinonimájaként létrejött antifaszizmust.

A haladó magyar kultúra művelőinek csatlakozása az antifaszizta ellenálláshoz és kompromisszumot nem ismerő, áldozatot követelő részvétele azoknak az éveknek az ideológiai-politikai küzdel-

a Rougon—Macquart-ciklus hetedik kötetéről, amely első igazi sikere s egyben első kísérlete is a népegény megteremtésére. Annak ellenére, hogy a züllés és a tétlenség, az erkölcsi sivárság és a romlott környezet következményeként — a család széthullásával és a tiszta érzések sorvadásával együtt — az út a gyalázathoz és a halálhoz vezet, a sötétből és a szennyből mindig előtör — bár gyengülön — a fény: az író konok hite az emberben és minden emberiben. (*Horizont, 1972.*)

VÁRI ATTILA: Casanova, A zongora árverése és más történetek. — A kamaszkor problémáival viaskodó *Véges naptól* a történelmet felnőttként belátó és elvállaló *Casanováig* Vári Attilának jókora utat kellett megtennie. Sziporkázó fantázia és biztos realitás-érzék, szárnyaló költőiség és szürkévé szőtt-tompított próza oldódik ebben a jövőért küzdő emlékezésben. A szerzőnek ez az igazi „műfaja“, és talán ezért is nem restelli bevallani: „Időnként még zavarba hoznak a dolgok.“ Az olvasó már tudja, hogy ez a zavar nem tarthat sokáig. (*Kriterion, 1972.*)

SZÖLLŐSY KLÁRA: A szivárvány velünk marad. — Még a Szovjetuniót ismerőknek is különleges szellemi élvezetet nyújt az orosz irodalom egyik legtehetségesebb és legtermékenyebb magyar fordítójának posztumusz útikönyve. Lapjain Moszkva, Leningrád s környékük mellett távolabbi vidékek — a déli Gagra, Tbiliszi, Szuhumi, az északi Rosztov, Novgorod, Kizsi s még sok más, „eldugott“ helység képe szintén meglevenedik. Az íróként is kiválónak bizonyult szerző csak arról vall, ami személyes élményévé, mintegy saját felfedezésévé vált, de azt művelten, színesen, frissen látó és világosan láttató képességgel,

TÉKA

sajátos vonzóerőt sugárzó stílusban mondja el, legyen szó kolostorokról és ikonokról, múzeumokról vagy a mai lüktető nagyvárosi életről, „látogatásairól“ élő és holt íróknál (Tolsztoj, Bulgakov, Pausztovszkij, Olga Berggole és mások azért is közel állnak hozzá, mert sok művüknek ő volt a magyar „szinkronja“), vagy pedig ismerettségéről és barátságáról szovjet emberekkel, főleg értelmiségiekkel, akiknek hét-köznapijaiba is betekinthezt. (*Gondolat*, 1971.)

VONHÁZ JÓZSEF: Barkácsoljunk. — Végre az első, hazai kiadású, magyar nyelvű barkácsoló-könyv. Szerzője a nagy-károlyi fizikatanár, igazi ezermester, aki két évtizedes nevelői tevékenységének, laboratóriumi kísérleteinek, a tanulókkal együtt végzett műhelygyakorlatoknak, otthoni fűrés-faragásnak a tapasztalatait összegezi e könyvben. Éppen ezért műve eltér a szokványos barkács-kötetektől; nem csupán a kézügyességre apellál, nemcsak gyakorlati tanácsokat ad, hanem kérdéseket vet föl, kísérleteket ajánl, elgondolkoztat, mondhatni, kutatásra készítet. (*Editura didactică și pedagogică*, 1972.)

GUSTAV JANOUCHE: Beszélgetések Kafkával. — Magukat a beszélgetéseket a szerző tizenévesen jegyezte le. A füzetek elvesztek, majd megkerültek, kiadásukat évtizedekig történelmi és magántermészetű akadályok hosszú sora hátráltatta. Janouch elbűvölő természetessége olyan meggyőzően rekonstruálja a húszas évek Prágáját, Kafka városát s magát a Mestert, hogy kételyeinket egy ilyen jellegű visszaemlékezés dokumentáris hitelét illetően maga a könyv osztja el, nem létrejöttének körülményei. Kafkáról, az emberről Janouchtól többet s talán lényegesebb dolgokat tu-

meiben a népük és az emberiség sorsáért érzett aggodalom és mélységes felelősségtudat jegyében történt, s ehhez hozzájárult az a felismerés is, hogy csak az internacionalista összefogás képes útját állni az elszabadult romboló erőknek. Írásaik, akár-csak Gorkijnak a kultúra mestereihez intézett drámai erejű figyelmeztetése, már a hitlerizmus megszilárdulása előtt jelezték a veszélyt, sürgették a sorok átrendeződését az új körülmények között (Balázs Béla „alkotói átépülésről“ ír), és a fasizmus uralmának súlyos korszakában is biztosítani igyekeztek a szocialista irányzatú, a haladás ügyét szolgáló magyar irodalom és művészet folyamatosságát.

A haladó társadalmi erők és a kulturális értékek elpusztítását képviselő fasizmus és a vele együtt járó rászista, sovíniszta, népellenes politika és propaganda tagadása nem jelentett csupán negatív magatartást, bár a tagadás, a szembenállás is bátor tett volt. Ennél jóval többről vallanak a kötetbe felvett szövegek: pozitív programként tűzik ki a haladó örökségnek mint a jelen alapjának megmentését és a jelenben a jövő kialakításáért vívott harcot. Erre utal Révay 1938-ban Kölcsey ürügyén: humanizmusát meg kell védeni attól, hogy a fasiszták meghamisítsa kisajátítsák eszméit, és ezt a humanizmust életre kell kelteni a nép szabadságának, a demokratikus rendszernek a kivívásával. Bartók Béla a népek egyenjogúságának, testvériségének megvalósításáért áll ki. József Attila a költészet szocialista tartalmának átélését, költői lelkiállapottá alakítását szorgalmazza. Lukács György az írástudók felelőségét a nemzeti függetlenség túlmenően az osztályharcos, forradalmi célokért való küzdelemre is kiterjeszti. Gaál Gábor az írók semlegességének lehetetlen voltát bizonyítja. Radnóti a forma és világnézet összefüggéséből vezeti le a polgári művészet felváltására hivatott, a szocialista kultúra alapját alkotó forradalmi művek létrehozásának szükségességét.

E néhány önkényesen kiragadott példa nyilván kevés a negyvenhárom írás tematikai változatosságának, konkrét anyaga bőségének és gondolati gazdagságának érzékeltetésére. De a pozitív példák tovább sorolása helyett inkább arról legyen még szó, mi okoz bennünk hiányérzetet. Lukács Györgyöt csupán két tanulmány reprezentálja, s ez nem tűnik elégségesnek, különösen ha arra gondolunk, hogy sokoldalúbb bemutatásával ellensúlyozni lehetett volna a Szovjetunióban egyes dogmatikus nézetek következtében Lukácsról hajdan kialakult, nem eléggé reális képet; a harmincas években a „népiek“-hez tartozó magyar írók bírálata Révay és Lukács részéről részletesebb magyarázatot, árnyaltabb mai értékelést kívánna; végül említsük meg a Gaál Gáborról szóló ismertetést is, amely bátrabban megmutathatta volna az életének utolsó szakaszát jellemző problémák, főleg a személyével kapcsolatos szektás-dogmatikus állásfoglalások s azok szomorú következményeinek komplexumát.

Összességükben az írások kétségkívül kiválóan alkalmasak arra, hogy az oroszul olvasók megismerjék a haladó magyar kultúra munkásainak te-

vékenységét, és helyes képet alkossanak maguknak a fasizmus jelentkezésének és uralmának korszakában létezett problémáikról. Hozzájárulnak ehhez a kötet mellékletei, kiegészítő részei is. Simon István előszava bemutatja a Tanácsköztársaságtól a felszabadulásig terjedő időszakban uralkodó körülményeket, melyek között a magyar irodalom és művészet fejlődött. A szerzők szerint csoportosított fejezeteket 1—2 lapnyi — értékelést is tartalmazó — életrajzi ismertetések vezetik be, a könyv végén található bőséges jegyzetek pedig közlik mind a cikkek első megjelenésének adatait, mind pedig a szövegekben említett személyekkel, földrajzi, történelmi és másfajta jelenségekkel összefüggő felvilágosításokat. Említést érdemel a gazdag dokumentációs anyag: a szerzők és más magyar írók, művészek portréin és csoportképein kívül számos korabeli festmény és rajz (Dési Huber, Derkovits, Csóhány és mások munkái), röplap, mozgósító plakát, újság és folyóirat, könyvcímnap, versillusztráció fotokópiáját is megtalálhatjuk, amelyek beszédesen szemléltetik az antifasiszta tevékenység sokoldalúságát.

Végül említsük meg a kötetet nagy hozzáértéssel és szeretettel gondozó szovjet kollektíva tagjait: Sz.D. Komarov, a kötet szerkesztője, Alexandr Gerskovics művészettörténész, a gyűjtemény összeállítója, az életrajzi ismertetések írója és több cikk fordítója; a romániai származású, Moszkvában élő Sorbán Antal filozófus, tudományos kutató a 23 lap terjedelmű jegyzetanyag szerzője s a fordítógárdának is tagja; a többi anyagot B.J. Gejger, J.I. Sismonyin, V.L. Muszatova, B.D. Sevikin, O.V. Gromov és T.A. Zajcev-Gromova ültette át oroszra.

Gáll Erzsébet

TÉKA

dunk meg, mint az egész hatalmas Kafka-irodalomból. (Európa, 1971.)

TRÓCSÁNYI ZSOLT: Teleki Mihály. — Az erdélyi fejedelemség utolsó államférfiúja a kortársak szemében „ki- és beszámíthatatlan” szörnyeteg. Ez a sarkított kép aztán a romantikus irodalomban — elsősorban Jókai tollán — uralkodó lett és közismertté vált. Trócsányi a források gondos tanulmányozása nyomán más eredményre jut: nagyvonalú hatalmi játékost állít elénk, XIV. Lajos és I. Lipót, Sobiecki és török nagyvezírek realpolitikus partnerét, aki labancként hullott el ugyan a zernyesti csatában, előbb azonban a kuruc mozgalom központi szereplője volt. Az ellenfélle vált egykori szövetséges, Thököly temettette el. Ő tudta azt, amit a kortársak nem akartak tudni, s amit az utókor eddig nem tudhatott: azt, hogy Teleki sokkal többet használt a kurucmozgalom ügyének, mint amennyit ártott. (Akadémiai Kiadó, 1972.)

Bretter Eliz ötvösmunkája

